

Lye M. YOKA, 'Lettres d'un Kinois à l'oncle du village'

*Cahiers Africains - Afrika Studies, Afrika-Instituut - Asdoc (Brussel) / L'Harmattan (Paris), n° 15, 1995 (verschenen in 1996).
Reeks "Zaire, Années 90", Vol. 5. ISBN 2-7384-3693-5.*

Brieven aan mijn oom van het dorp

Wie gedurende de laatste jaren nog wijs raakt uit het rijke politieke leven in Zaïre is een knappe kop: Zaïrese politici kunnen ongeveer elke dag van positie veranderen, de allianties verschijnen en verdwijnen om de haverklap, een getekend akkoord wordt de dag erna al verworpen. De sfeer van de politiek is er één zonder regels. In Zaïre misschien méér nog dan elders omdat de inzet van een benoeming in de politiek zo hoog is en de strijd om invloed en inkomsten zo fel. De politieke wereld - door de Nigeriaanse politoloog Peter Ekeh reeds in 1975 amoreel genoemd- leeft op het ritme van de samenleving, en omdat de Zaïrese politiek zich vooral in Kinshasa afspeelt, is die samenleving vooral die van de hoofdstad. Het leven in Kinshasa leeft zich van dag op dag ("au taux du jour"), en ook de morele referentiekaders worden er voortdurend overhoop gehaald, net zoals in de "grote" politiek het geval is. Een Kinois verliest er af en toe het hoofd bij. Soms letterlijk.

Misschien heeft niemand de voortdurende dubbelzinnigheid van het leven en de politiek in de hoofdstad zo schitterend onder woorden gebracht als Lye Yoka. Sedert 1991 schrijft deze professor aan de universiteit van Kinshasa en rector van het Universitair Instituut Kardinaal Malula regelmatig zijn cursiefje in de krant "Le Soft", in de vorm van een brief aan "l'oncle du village". Een aantal daarvan zijn gebundeld en dit jaar uitgegeven in de reeks "Zaire gedurende de jaren negentig" van het nog steeds ontstellend ondergewaardeerde Belgische Afrika Instituut. Dit gebeurde heel terecht: een literair werk geeft je vaak een veel rijkere informatie over Zaïre dan een wetenschappelijke analyse.

Elk cursiefje is telkens een heerlijke oefening in spitse satire: Lye Yoka speelt de nar, die met veel humor en intelligentie de zeden en gewoonten van zijn stadsgenoten over de hekel haalt. En zoals zo vaak is echte humor tegelijk bedekt verdriet.

Yoka voert in zijn cursiefjes verschillende personages ten tonele, die hoofdprotagonist spelen van de scheuren in de Zairese samenleving. De geadresseerde van de "brieven" van Yoka is l'oncle du village, onze oom van het dorp. Het oudere familielid van het dorp die het leven in de stad met een mengsel van fascinatie en afkeer bekijkt, en die er eigenlijk niet zo veel meer van snapt. Hij probeert nog met dorpswaarden te leven, maar ook hij is het slachtoffer van buitenstaanders die in zijn dorp de plak zwaaien: de administratieve autoriteiten in de figuur van de "commissaire de zone" die de geestelijke erfgenaam is van "les flamands".

"Waarde oom, (...) ik weet ook dat in plaats van de Vlaamse bestuurder, die lachte als een gorgelende bron als hij sloeg met de chicote, nu de "commissaire de zone" is gekomen, die zich beschouwt als de geestelijke erfgenaam van de Vlamingen. Het schijnt dat hij jullie allemaal niet alleen "macaques" noemt maar ook dat hij elke dag jullie graanschuren en jullie kippenhokken tot op de grond leegrooft, ook al zijn ze al zo pover¹."

De tegenpool van l'oncle is de buurvrouw van de schrijver, de prostituée. Die kan van alle hout pijlen maken, ze profiteert van alle geboden gelegenheden om haar leven draaglijk te maken, en ze gooit zich zelfs in de politiek als lid van de "Parti Unifié pour Travailleuses Activistes Indépendantes et Noctambules" (P.U.T.A.I.N.). Bestaat er een mooier beeld voor het verlies van alle referentiepunten: de prostituée? Ze is eigenlijk de blootgegeven weerspiegeling van de politicus, of van een samenleving die het ook allemaal niet meer weet. Wie het zou moeten weten, de intellectueel, weet het niet: de student, de professor, ze zijn in het hedendaagse Zaïre helemaal geproletariseerd en hebben enkel nog hun reputatie om hun zelfrespect te kunnen behouden. De professor verdient niets, en is verplicht om door zijn student gelogeerd te worden. De student logeert bij zijn vriendin en heeft van zijn studies enkel nog de naam over.

In deze wereld verliezen woorden als "universiteit" of "transitie" hun betekenis. Zo krijgen heel veel woorden er een nieuwe, in een rondedans van creativiteit die

¹ *"Je sais aussi qu'à la place de l'administrateur flamand, qui riait comme une source qui se gargarise tout en infligeant la chicote, c'est le règne de ton fameux commissaire de zone, qui se prend désormais pour l'héritier spirituel des Flamands. Il paraît que non seulement il vous appelle tous "macaques", mais qu'aussi il rafle quotidiennement le fond de vos greniers et de vos poulaillers déjà si pauvres."* (p. 23).

de richtingloze leegte wil opvullen. Als Lye Yoka dit register bespeelt is hij onovertroffen. Hij schrijft zijn "lettres" op het ritme van de modieuze uitdrukkingen uit de kranten van Kinshasa ("espèces sonnantes et trébuchantes", "depuis belle lurette", "tous azimuts"...), uit de spetterende creativiteit van de volkstaal ("les mamans cent-kilos" ...), uit de verwarring van de politieke cenakels ("bipolarisation"...). In Zaïre is, zoals bij alle repressieve regimes, de taal en de humor een politiek wapen, en als er iemand is die dat in zoveel schakeringen schildert is het wel Lye Yoka. Dit wapen kan dodelijk zijn, als een deel van je volksgenoten "kakkerlakken" of "insecten" worden.

In deze dans van betekenissen, in de opperste verwarring van de wereld van Kinshasa, waar de gewone mensen uiteindelijk niets meer snappen van wat er gebeurt, wordt alles nogal vlug tovenarij, en zo ook in de "lettres": de razende inflatie wordt een duivelswerk, de toekomst is enkel nog beheersbaar voor wie magische krachten bezit, elke ziekte wordt een vervloeking. Het geld wordt het opperste tovermiddel, dat zich op een mysterieuze wijze vermenigvuldigt, dat alles en iedereen doet ontaarden en tegelijk macht geeft, dat 's nachts in geheimzinnige vliegtuigen wordt aangevoerd richting Gbadolite.

Ook het Ebolavirus lijkt op te duiken uit de wereld van de kwade krachten. Yoka gebruikt scherpe woorden voor de hele mediaheisa die rond deze -in Zaïre relatief onbelangrijke- ziekte werd gecreëerd door de "professionelen van de humanitaire hulp":

"Oom, het ongeluk van de ene maakt het geluk van de andere. (...) Het ongeluk van de ene...en het geluk van de handelaars in humanitaire refreintjes: scouts zonder grenzen, het hart op de tong, de traantjes altijd gereed, de handen vol utopieën en schijnheiligheid. Soms zelfs de vlaggedragers van bloeddorstige potentaten en negerkoningen" (p. 109)².

"Zo wordt een tragische legende geschreven, met beelden van opgehoopte lijken, met het hele rijtje buiten aardse wezens in duikerpak in de aanval tegen de vreselijke plaag, omdat er geen witte reglementaire en rustgevende hemden zijn. Met de wolken buitenlandse joernalisten die als aasgieren gekomen zijn om de scoops in stukken te hakken en er op te kloppen tot ze verworpen zijn tot faits divers. Die op lijken beluste joernalisten zullen nooit genoeg de heldhaftigheid kunnen beschrijven van de Zaïrese dokters, die met blote handen en blote voeten het ongeneesbare moeten te lijf gaan. De enige feiten die deze rooflustige

² *"Le malheur des uns... et le bonheur des marchands de couplets humanitaires: boy-scouts sans frontières, le coeur en baïdoulière, la larme facile, la main remplie d'utopies et d'hypocrisies. Parfois même, porte-étendards des potentats sanguinaires et des rois nègres".*

journalisten in de schijnwerpers zetten zijn, zoals altijd in een dergelijke situatie, de kleine gensters van vrijgevigheid van een of andere broussepriester, bij voorkeur een Belg; van een dokter-stagiair die zozegged in alle omstandigheden kan werken, bij voorkeur een Fransman; van een stoutmoedig peace corps, bij voorkeur een Amerikaans; allemaal voorgesteld als Tarzans, Kuiffes of Rambos van de laatste kans in een vermaledijld land, als het nog geen messiassen zijn."(p. 117)³

De pijn van Yoka over wat zijn volk allemaal moet verduren komt zuiver naar voor in een reeks portretten op het einde van het boek. Het zijn stuk voor stuk fijn geslepen juweeltjes en nog beter geschreven dan de cursiefjes, die zich soms wat verliezen in een kunstmatig woordenspel.

Het laatste van deze reeks is "Le sandrumeur", en dit is een miniaturistisch meesterwerkje. Het geeft op een schitterende en schrijnende manier de vreselijke morele gespletenheid weer van Zaïres strijd van allen tegen allen, in de figuur van een militair die de armen -zoals hij zelf er een is- heeft geplunderd en bestolen. Het geld dat hij gestolen heeft wordt behekt en vermaledijdt hem, de soldaat wordt er door verzwolgen, het wordt een ijzelijke schreeuw van zijn geweten. De vrouw van de militair blijft kalm, zegt hem dat hij geen keus heeft, dat zij ook wel eens mooie kleren wil en dat iederéén steelt van iedereen. De droom van de welvaart, door elke Zaïrees gekoesterd en oorzaak van zoveel geweld, wordt hier een nachtmerrie. Het drama van Zaïre werd nog nooit zo scherp verteld.

Iedereen die eventjes de polsslag wil voelen van de verwarring van het volk in het hedendaagse Zaïre moet de brieven van Lye Yoka lezen. Wel zijn de stukjes niet altijd even toegankelijk, en begrijpt enkel de ingewijde alle woordspelingen en verwijzingen.

³ *"C'est une légende tragique qui s'écrit ainsi, avec des images de cadavres entésés, avec la noria des scaphandres extraterrestres à l'assaut du fléau horrible à défaut de blouses blanches réglementaires et rassurantes, avec la nuée de journalistes étrangers venus, tels des vautours, dépecer des scoops pour les réduire, à force de matraquage, en faits divers. Ils ne diront jamais, ces journalistes charognards, ainsi que le rapporte radio-trottoir, la bravoure des jeunes médecins zairois, médecins aux mains et pieds nus exposés à l'irréremédiable. Les seuls faits hauts faits montés en épingle par eux, ces journalistes prédateurs, comme toujours en pareils cas, ce sont les étincelles de générosité de tel curé de campagne, de préférence belge; de tels stagiaires médecins soi-disant tout-terrain, de préférence français; de tel corps de la paix téméraire, de préférence américain; tous présentés comme les Tarzan, les Tintin ou les Rambo de la dernière chance dans les contrées maudites, à moins que ce ne soient des messies mêmes".*

De verklarende noten mochten flink wat uitgebreider zijn. Maar geef toe, zelfs met voetnoten is het leven en de politiek in Kinshasa niet te verklaren.

Bespreking door:

Erik Kennes

*College voor Ontwikkelingslanden (RUCA)
Middelheimlaan 1
2020 Antwerpen*